

milorad stojević

završni soneti

(Jenny i) Dunji

I

*faust na vrbi i draču ždere žar čača
i čašku feba što hara i vri u kurvama,
srhat s tokom u čoji laća se vraća i mača
lika što se cijedi ko lim na murvama
ali i bazge i kolut zvijezde u drijemu
pršte prema tijelu u lavi iz prha vinte
što para i mršti cijep i krv oka na trijemu
brodarâ i ludâ, čuda se vrte u vrtu tinte
— ona teče, kida i ludo međi mehaniku boze
vrisak gnjata, hrpta, trtâ, iluminaciju bila
u bunjištu burzâ kmeče i laju masne koze,
maze se solju algama s rtova i hridi
gdje, pjene sluz im cijedi ko svemirska kila
ne vjeruješ? misliš? — dodi i — vidi!*

II

*vaša tijela, darovi i slava, vrt čokolada
prijesto svih karavana i slatkih gatkî
o špiljama, skladištima jeze, ludih ali-baba
ta tijela su roj u jatû smaragdnih patki
stružu reljef sibilâ primičuć se srcu kugli
(lakirani muf i ten češka bičeve iz hlada)
iz brloga silazi bog sna da guze vam okrugli
da budete vite i lik nalik ladama iz hada
što u strugu meteorita larve su jebom dojile
sakatile kôb, mrštile krinke, gradile pig'n-pen
rasle u geometrijama i mrku, brale lap lojile
ali u pragu lice im dlakavim bičem — biše
dok prale su grč i loj u rani, and — if i can
reći kao edgar a. poe: »samo to i ništa više!«*

III

*dusi su krepali u v(l)azi i vlatima vune
lomeći žezla, šaš i vruća, pernata bića
stali u smrt hitri ko preplašene kune
u embriju trpâ, u fortici — žena mića
klati kraste s uda i muda jaka-krista-zeca
(a u njih mu trubi i puše boris karloff)
i izvija mu žreca, sveca, tacu zečjeg keca
ali sve je mirno, sve u grobu je štof puff & off
grobu u kojem se rađa i okiva vime gazela
carinici i cenzori hlape i miču mramor
u dusima mir, sve su tla i svemirska sijela
lakmusi na šatri pište mijenjajući anfilade
tintu i puntarol u špilji gdje krvare mrav i mör
a tijelo se napinje i pada u bučne safalade*

IV

*u pinakoteci donatori ližu kist i firmopisca
siga se cijedi u moždani sud u vijugu crpâ
u pinakoteci firmopisci donatorima nude lisca
što jede prapor, slavu i sluh, detalj s hrpa
u kojem u rani vitla riblju pašu pasu junci
kunu pegulu i peh, smijeh njihove nofretete
lemure budi u runima gdje se pâre — kuncî
gdje lete mete u čiji čvor i krug piša goethe
u pinakoteci donatori ližu kist firmopisca
siga se cijedi u moždani sud i vijugu crpâ
u pinakoteci firmopisci donatorima nude lisca
što jede prapor, slavu i sluh, detalj s hrpa
gdje suše se masti, kite, perunike i horror, licca
—i oni se pruže u carstvo litvanskog srpâ*

herbert markuze

društvo kao umetničko delo

Uspostavljanje duhovnog spokojstva čovečanstva jedna je od uloga umetnosti. Mislim da se situacija u kojoj se nalazi svest u današnjoj umetnosti najbolje može objasniti ako kažemo: Svest se sve više širi, ali ne i duhovno spokojstvo koje stvarni razdor miti je ikada sprečavalo niti je moglo da spreči, te bi možda jedna od uloga umetnosti trebalo da bude pomoć da se dođe do istinskog spokojstva, a to je uloga koja joj nije spolja nametnuta, već leži u biti same umetnosti.

Ako hoćemo da analiziramo današnju situaciju umetnosti, moramo se vratiti na njenu veliku krizu, na period pred prvi svetski rat. Mislim da je ova kriza bila ne samo smena vladajućeg stila drugim oblicima, npr. smena objekta, figure itd., već mnogo više. Ona je bila pobuna protiv same tradicionalne uloge umetnosti, pobuna protiv tradicionalnog shvatanja umetnosti — počevši od kubizma i futurizma, preko ekspresionizma, dadaizma, srealizma do formi sadašnjosti.

Da bi se označila veličina i dubina ove pobune, želim da podsetim na ono što je Franc Mark rekao 1914:

»Velikim stolicima suprotstavljamo jedno „Ne“, idemo, uz podsmešljivo divljenje naših savremenika, stranputicom koja se jedva čini da je put, i kažemo da je to pravi put razvitka.«

Po Raulu Hausmanu, 1919, ovo „Ne“ upravlja se protiv iluzionističke umetnosti Evrope, jer ova umetnost predstavlja svet stvari kojima treba da ovladaju ljudi i time je taj svet krivotvoren. Posledice: U ovoj situaciji zadatak umetnosti je da dopuni i ispravi ovu pogrešnu sliku sveta; da predstavi istinu, naravno, na način dostupan umetnosti i samo umetnosti.

Tradicionalna umetnost, tako se kaže, ostala je prema stvarnom životu bespomoćna i strana. Ona je bila samo privid (obmana). Stoga je umetnost ostala nečija povlastica, crkvena, muzejska umetnost i umetnost sakupljača.

Privid u karakteru ove umetnosti i u njoj posredovana istina pojavljuju se u lepom kao suštinskoj formi njenog stila. Predmetni svet ih prividno menja i time predstavlja prikrišanu i suzbijanu istinu, ali istinu koja zadržava prividni karakter.

Pobuna protiv tradicionalne umetnosti sledi zato što je ona bila jednoobrazna, ostajala je u području vladajuće volje stvarnog sveta opredmećenja i, drugo, zato što ovo područje čini umetnost pristupačnom, jer ono je samo privid. Ovaj dvostruki priговор protiv tradicionalne umetnosti unosi u nju jak politički element — »politički« u najširem smislu, kao suprotnu poziciju umetnosti ka postojećem. Drugo, u tome se krije sazajna funkcija umetnosti, ona polaže pravo na to da predstavlja istinu. Opet citiram Franca Marka: »Mi tražimo unutrašnju duhovnu stranu prirode.«

Raul Hausman ide korak dalje i označava umetnost odlučujućom rečenicom koju zatim prihvataju formalisti: »Umetnost je slikana ili modelovana kritika saznanja«. U tome leži zahtev za novim sagledavanjem stvari, za novom sveuču, novim jezikom koji treba sa sobom da donese razrešenje postojećih formi opažanja predmeta. To je radikalni raskid; radi se o novim mogućnostima predstavljanja stvari i ljudi. Ali, ne mora li ova radikalna funkcija umetnosti da ostane svet privida, zato što ona, kao umetničko delo, treba da ostane samo u domenu umetnosti? Pobuna je svesna ove protivurečnosti. Umetnost ne treba više da bude bespomoćna prema životu, već da sama učestvuje u uobličavanju života; ona treba, istovremeno, da ostane umetnost, tj. privid.

Prvi izlaz iz ove protivurečnosti nagovešten je velikom evropskom revolucijom 1918; ovdje se javio interes da se umetnost potčini politici. Podsećam na takozvani prolet-kult i na poslednju puštošnu formu ove tendencije u socijalističkom realizmu. Uvida se, vrlo brzo, da ovaj izlaz nije bio pravi.

Nova, odlučujuća antiteza postavljena je zatim kroz srealizam u dvadesetim i ranim tridesetim godinama. Ne potčinjava se umetnost politici, već se politika potčinjava umetnosti, stvaralačkoj mašti. Citiram iz spisa srealiste Benjamina Petera iz 1943:

»Pesnik se kao takav ne može više prepoznati, ako svetu u kojem živi suprotstavi sveobuhvatnost. Pesnik stoji protiv svega, uključujući i one pokrete koji se potvrđuju samo u političkoj areni, i otuda izoluje umetnost od celog kulturnog pokreta. Ovi revolucionarni proklamuju potčinjavanje kulture socijalnoj revoluciji.«

Zašto se, umesto ovih, zahteva da se politički i socijalni pokreti potčine umetničkoj mašti? Zato što ona — kažu srealisti — stvara u jeziku i slici nove predmete, kao sredinu oslobođenja čoveka i prirode od postvarenja i vladavine. Otuda ona prestaje da bude čista mašta, ona stvara novi svet. Snage znanja, videanja, slušanja, u stvarnosti ograničavane, podjarmljene i falsifikovane, postaju u umetnosti snaga istine i oslobođenja.

Time je umetnost u svojoj dvostrukoj antagonističkoj funkciji spašena. Ona je, kao delo mašte — privid, ali u prividu se pojavljuje moguća istina i stvarnost, a umetnost može da lomi stegu postojeće lažne stvarnosti.

Toliko o tezama srealista. Ali, ovdje se odmah pojavljuje nova mogućnost. Umetnost treba da ostvari na umetnički način, književnim, slikarski, tonskim delom razrešenu i promenjenu ulogu. Ona postaje neka druga stvarnost, kultura koja nije više u domenu materijalnog. Kako onda može da joj pripadne materijalna sila, sila stvarne promene, a da se ona, kao umetnost, ne poništi? Forma umetnosti je bitno drugačija od forme stvarnosti: umetnost je stilizovana stvarnost, čak negativna, negirana stvarnost. Još više: istina umetnosti nije istina pojmovnog mišljenja, filosofije ili nauke, koja preobličava stvarnost. Element umetnosti je unutrašnja i spoljna čulnost, ono što je estetsko. Ona je više